

ПРОБЛЕМИ МОВОЗНАВСТВА
ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

УДК 81'1

О. А. Боговик

кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри філології та перекладу
Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту
імені академіка Всеволода Лазаряна

**ДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ НЕМОДАЛЬНИХ ЗНАЧЕНЬ
МОДАЛЬНИХ ПРЕДИКАТІВ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ,
РОСІЙСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)**

Стаття присвячена виокремленню модальних предикатів та аналізу їхніх немодальних значень. У статті проаналізовано вживання зазначених предикатів в англійській, українській та російській мовах; з'ясовано найбільш загальні спільні та відмінні риси з-поміж зазначених предикатів; визначено зв'язок предикатів згаданої групи з іншими семантичними полями.

Ключові слова: модальні предикати, предикат, дієслівний предикат, центральна синтаксема, семантичний синтаксис.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. М. Бергельсон зазначає, що «у лінгвістиці складно відшукати термін, який би охопив більш широке коло різних мовних явищ, аніж «модальність» [5, с. 12]. Тож, вважаємо за необхідне насамперед надати визначення терміну модальність та виокремити модальні предикати із загального класу предикатів.

У мовознавстві питанням дослідження модальності займалися як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Системне вивчення семантики і сполучення вербативів різних лексико-семантичних груп набуло розвитку на початку ХХ століття і не втратило своєї актуальності сьогодні, про що свідчать праці таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як Л. Васильєв [6], І. Вихованець [7], В. Гак [9], К. Городенська [10], М. Фортецьку [14], Дж. Уїлсон [16], І. Шатуновський [13] та ін. Однак у сучасній лінгвістичній науці маємо ряд питань, пов'язаних не лише із визначенням поняття предикат, його місцем у реченні, а й насамперед – з проблемою побудови класифікацій предикатів на матеріалі різних мов.

У мовознавстві модальність належить до найсуттєвіших характеристик речення і трактується як категорія, що виражає зв'язок вислов-

лювання з реальною дійсністю. Серед мовознавців до сьогодні не існує одностайної думки щодо віднесення категорії модальності до певного кола мовних явищ, так само як і єдиного трактування класу модальних предикатів.

Метою статті визначаємо виокремлення загальних характеристик опису немодальних лексичних значень модальних предикатів на матеріалі близькоспоріднених мов – української і російської, та неспоріднених – української, російської та англійської. Звернення до порівняльного аспекту аналізу зумовлене прагненням простежити, як універсальна, наднаціональна ментальність втілюється у мовленні, а що виявляє її національну специфіку, закладовану в оцінних компонентах семантики слів та їхніх сполучувальних можливостях.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на чисельні наукові розвідки, присвячені ментальним предикатам, вони здебільшого пов'язані з класифікацією модальних значень, граматичною специфікою їхнього уживання, характеристикою діахронічного розвитку. Вибір теми пояснюється недостатнім вивченням імплікативних типів модальних дієслів, зокрема, специфікою утворених від них дієслів доконаного та недокона-

ного видів, уживанням модального дієслова без інфінітива смислового дієслова та семантичною характеристикою ментальних предикатів трьох виокремлених груп у структурі речень в українській, російській та англійській мовах. На нашу думку, це дасть змогу виявити загальнокультурні тенденції у потрактуванні та вживанні згаданих вербативів носіями цих мов, а також знайти відмінності у засобах реалізації кожної групи предикатів у досліджуваних мовах.

Науковці у своїх лінгвістичних розвідках по-різному підходять до співвіднесення модальних предикатів з різними типами значень: від вузького розуміння даної категорії як логічного вираження можливостей, до більш широкого у поєднанні з поняттям модусу [2; 3; 8] із визначенням оцінки реальності / ірреальності повідомлюваного (способи дієслів), ступеню впевненості мовника у вірогідності повідомлюваного, емоційно-якісної оцінки, протиставлення щодо ствердження / заперечення і мети здійснення комунікативного наміру. Зауважимо, що згадані вище класифікації не віддзеркалюють усієї специфіки організації досліджуваних предикатів й певним чином нівелюють уже утрадиційнену практикою лексикологічних розвідок типологію вербативів за якимось одним основним критерієм. Доводиться констатувати відсутність єдиного підходу до визначення статусу й місця модальних дієслів у системі вербативів.

Актуальність вивчення питання уживання предикатів, в тому числі і модальних, зумовлена передусім зростанням зацікавлення серед лінгвістів щодо сенсу повідомлюваного і ролі учасника ситуації «адресата» у комунікативному процесі. Під час здійснення комунікативного акту чітко прослідковується співвіднесеність модальності з власне оцінкою до повідомлюваного. Адже саме оцінні суб'єктивні судження визначають модальність вірогідності, тобто розуміння й оцінку повідомлюваного щодо його істинності. У деяких контекстах помітним є тісний зв'язок ментальної та емоційної сфер людини, а найдостовірнішим для людини стає те, що вона бачила на власні очі. Отже, відбувається синтез вірогідності та зорового сприйняття. Наприклад: *Тобто, як бачиш, зосталося одне: перекопати мене, що ти маєш і справді поважну причину для того, аби не жити* (Юрій Винничук); *Большой шрам, след вражьей сабли, шел от правой щеки к переносице, странно отмечая это, еще молодое, но уже немало*

видевшее на своем веку, лицо (Лидия Чарская); *But soon he found that he was obliged to see to all sorts of things that he knew nothing about* (Somerset Maugham). Саме таку думку висловлює Ф. Бацевич, розтлумачуючи модальність як функціонально-семантичну категорію, зазначає: «Модальність – функціонально-граматична і прагматична категорія, яка є носієм різних видів відношення змісту повідомлень (висловлювань) до дійсності, а також мовця до того, про що він повідомляє слухачеві: як до правдивого / неправдивого, хорошого / поганого тощо» [4, с. 349].

Різні підходи щодо класифікації предикатів створюють певні труднощі щодо розподілу модальних предикатів. Однак до питання семантичної неоднорідності, яка безперечно існує у кожній із порівнюваних мов, додається існування специфічних граматичних характеристик в англійській мові. Так, в українській та російській мовах модальні предикати складають значну кількість лексем із певним семантичним значенням, у групі яких, окрім вербативів, розглядаємо слова типу *необхідно* (укр.), *нужно* (рос.): *І він, Дмитро Туптало, подумав, що, можливо, в цьому видінні через особу преосвященного отця сам Творитель напоумлював його про щось конче важливе, що необхідно йому пізнати й збагнути <...>* (Валерій Шевчук); *Не сегодня-завтра нужно ждать непрошенных гостей и на самую Каму* (Лидия Чарская). В англійській мові, що належить до германської групи і репрезентує аналітичний тип, модальні дієслова розуміються як закритий клас дієслів, який виокремлюється за допомогою специфічних граматичних характеристик, як-от: мають лише одну форму, тобто не приймають флексію -s у третій особі однини; не мають форми дієприкметника, герундія та інфінітива; після модального дієслова використовується інфінітив без частки *to*: *If you like it and I like it, the rest can think as they choose* (Somerset Maugham). Явище модальності надзвичайно складне та багатоаспектне. Як зазначає Я. Рецкер, «немає в англійській мові іншої лексико-граматичної категорії, котра має такі ж складності в процесі перекладу, як категорія модальності» [12, с. 170].

Аналізуючи немодальні значення модальних предикатів, у пропонованій статті розглядаємо модальність у «вузькій» концепції із значеннями можливості, необхідності й бажання,

не зважаючи на їхні граматичні особливості. Саме вказані семантичні значення покладаємо в основу поділу модальних предикатів на групи.

Загальною рисою виокремленого класу вербативів є їхня багатозначність. Так, окрім властивих їм модальних значень, згадані предикати здатні визначати певні граматичні та лексичні значення, які позбавлені модальності. Така здатність зумовлена їхнім граничним розташуванням на межі граматики й лексикології [1; 11]. Визначення семантичних типів предикатів передбачає розподіл предикатних значень за групами із загальним модальним значенням: **власне модальні, немодальні граматичні, немодальні лексичні**.

До **власне модальних** відносимо предикативну лексику із значенням *можливості, необхідності й бажання*. Предикати *можливості* й *необхідності* розглядаються із значенням алетичного (реалізація вказаної можливості чи необхідності пов'язана із об'єктивними потенціями реального світу або з внутрішніми якісними характеристиками суб'єкта), деонтичного (реалізація можливості чи необхідності за умови дотримання соціальних, юридичних, моральних норм чи волевиявлення конкретної особи) та епістемічного видів (найвищий ступінь впевненості мовця у вірогідності повідомлюваної інформації). Важливо додати, що терміни «модальні предикати» та «модальні дієслова» потрактовуються неоднозначно. Так, поза семантичними параметрами, в англійській мові термін *модальні дієслова* вживається для позначення закритого класу дієслів, які мають певні граматичні характеристики. Існує шість таких дієслів: *can, must, may, shall, will, ought*, а також два частково-модальних дієслова *need* й *dare*, які функціонують як модальні та «правильні» дієслова. Для української та російської мов такої специфіки не з'ясовано і виокремлення класу модальних дієслів відбувається на семантичній основі. Ф. Палмер під час зіставного аналізу англійської мови та латини з'ясував, що модальні дієслова у першій насамперед слугують для вираження граматичних способів [15].

До предикатів, які складають групу із значенням **немодальних граматичних**, зараховуємо ті, які вміщують значення майбутнього часу, умовності, поступки, та ті, що слугують для утворення умовного способу. Поділ предикатів на власне модальні та немодальні граматичні подекуди набуває умовного характеру, адже певна частина вербативів

із значенням немодальних граматичних уживаються і серед власне модальних.

Немодальні лексичні предикати складають групу найменш досліджених вербативів. До їхнього складу відносимо форми доконаного виду модальних дієслів із семантикою *можливості* в українській та російській мовах: *змогти* (укр.), *сможь* (рос.), які розглядаються окремо від модальних, адже підкреслюють не існування або відсутність якоїсь можливості, а її виконання або невиконання. Варто зазначити й випадки послаблення власне модальної семантики через уживання модального предиката без інфінітива основного дієслова. Такі випадки досить чисельні і спостерігаються у всіх порівнюваних мовах: *Я вважаю себе цілком сформованою особистістю, а зайва інформація уже нічого не змінить. Я хочу кави* (Юрій Винничук); *Я с детства хочу в Рио-де-Жанейро* (Илья Ильф, Евгений Петров); *“Your mother wants you” – she said* (Somerset Maugham).

В залежності від низки факторів модальні предикати здатні не лише нівелювати сенс повідомлюваного, але й сприяти його повній втраті. У таких випадках вербативи можуть використовуватися не з метою додавання модальності до повідомлюваного, а для маркування певних відносин між учасниками комунікативного акту, як-то: з метою висловлювання вищого ступеню ввічливості (сталі формули), регулювання соціальної дистанції між комунікантами, дотримання субординації під час бесіди: *Не бажаєте кави?* (укр.); *Не хочете прогуляться?* (рос.); *Could I get you anything?* (англ.)

Варто зазначити, що наведені вище приклади щодо різниці уживання модальних предикатів в українській, російській та англійській мовах не складають їхній повний перелік. Так, для модальних предикатів англійської мови характерне вираження низки граматичних значень, які є нетиповими для предикатів української та російської мов. Натомість, особливістю слов'янських мов є утворення форм доконаного виду, що нехарактерно для англійської мови.

Висновки і пропозиції. Дослідження ґрунтується на семантико-синтаксичному зіставному аналізі ментальних предикатів англійської, української та російської мов. Продовження роботи над вказаною темою передбачає знайти на матеріалі трьох мов як відмінності, так і спільні риси у вживанні, сполучуваності, функціонуванні модальних предикатів. Оскільки клас модальних дієслів знаходиться на перетині граматики та семантики,

то вивчення його дозволить додати фактичного матеріалу до вивчення феномену багатозначності, який посідає одне з центральних місць серед об'єктів вивчення когнітивної лінгвістики.

Список використаної літератури:

1. Апресян Ю.Д. Типы информаций для поверхностно-семантического компонента модели «Смысл ↔ Текст». Wiener Slawistischer Almanach. Sonderband 1. Wien, 1980.
2. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. М., 1988. 339 с.
3. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языкознания. М., Изд-во иностранной литературы, 1955. 416 с.
4. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Ф.С. Бацевич. 2-ге вид., доп. К.: ВЦ «Академія», 2009. 376 с.
5. Бергельсон М.Б. Прагматическая и социокультурная мотивированность языковой формы: автореф. на соиск. уч. степ. д.ф.н.: спец. 10.02.19 «Общее языкознание, социолінгвістика, психолінгвістика» / М. Б. Бергельсон. М., 2005. 45 с.
6. Васильев Л.М. Семантические классы глаголов чувства, мысли и речи. Очерки по семантике русского глагола. Уфа, 1971. С. 38–310.
7. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. І.Р. Вихованець. К.: Наук. думка, 1992. 220 с.
8. Всеволодова М.В. Теория функционально-коммуникативного синтаксиса. М., Издательство Московского университета, 2000
9. Гак В.Г. Пространство мысли: опыт семантизации слов ментального поля. Логический анализ языка. Ментальные действия. М.: Наука, 1993. С. 22–51.
10. Городенська К.Г. Дери́вація синтаксичних одиниць; АН України. Ін-т мовознавства; Відпові-

дальний редактор І.Р. Вихованець. К.: Наук. думка, 1991. 192 с.

11. Кустова Г.И. Типы производных значений и механизмы языкового расширения. М., 2004. 470 с.
12. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода. Дополнения и комментарии. 2-е изд., стереотип. М.: «Р. Валент», 2006. 240 с.
13. Шатуновский И.Б. О тройном делении в области мнения о русском языке. Russian Language and Literature Studies. № 2. 2008. URL: <http://sinoss.net/qikan/uploadfile/2010/1130/9001.pdf>.
14. Fortescue M. Thoughts about thought. Cognitive Linguistics. 2001. V. 12. № 1. P. 15–45.
15. Palmer F.R. Mood and modality. 2nd edition. Cambridge University Press, 2001. 236 p. (Cambridge Textbooks in Linguistics). ISBN 9780521804790.
16. Wilson J.C. The Relation of Knowing to Thinking Knowledge and Belief : [ed. by A. Philips Griffiths]. Oxford University Press, 1968. P. 16–27.

Список лексикографічних джерел:

1. Maugham S. W. Of Human Bondage. New York: Grosset & Dunlap Publishers, by arrangement with Doubleday, Doran & Company, 1929. 648 p.
2. Винничук Ю.П. Весняні ігри в осінніх садах / Юрій Павлович Винничук. К.: Серія: Авторські зібрання, 2016. 320 с.
3. Ильф И., Петров Е. Золотой теленок / Илья Ильф, Евгений Петров. М.: Азбука, 2017. 416 с.
4. Кустова Г.И. Типы производных значений и механизмы языкового расширения. М., 2004. 470 с.
5. Чарская Л.А. Грозная дружина: [ист. повесть]: [о походе Ермака]. М.: Современник, 1994. 286 с.
6. Шевчук В.О. Дім на горі / Валерій Олександрович Шевчук. К.: «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2011. 560 с.

Боговик О. А. К вопросу классификации немодальных значений модальных предикатов (на материале украинского, русского и английского языков)

Статья посвящена классификации и анализу модальных предикатов. В статье проанализировано употребление данных предикатов на материале украинского, русского и английского языков. Предпринята попытка выявить общие и отличительные черты модальных предикатов, а также связь предикатов рассматриваемой группы с другими семантическими полями.

Ключевые слова: предикат, глагольный предикат, центральная синтаксема, семантический синтаксис.

Bohovyk O. To classification issues of unmodal values of modal predicates (on the material of the Ukrainian, Russian and English languages)

This article denotes the emphasis of modal predicates and provides an analysis of their unmodal significance. The author analyses the comparative usage of those predicates in the Ukrainian, Russian and English languages. An attempt was made to define the main common and distinctive features of this group of predicates and their connection with other semantic fields.

Key words: modal predicate, predicate, verb predicate, central syntaxema, semantic syntax.